

Katholieke vreugde en Waalse pijn bij verlies Gasthuiskapel

Paul H.A.M. Abels

147

Tidings 2009

V E R H A A L
 VAN EN OVER
 H E T T O E W I J Z E N
 DER T W E E D E
 H E R V O R M D E K E R K
 T E
 G O U D A,
 A A N D E
 R O O M S C H - K A T H O L I J K E N .

T E A M S T E R D A M , B I J
 H E N D R I K G A R T M A N

1 8 1 8 .

Jaren geleden dook bij een Gouds antiquariaat het complete archief op van de zogeheten Kleiwegkerk. Deze kerk, onderkomen van de parochie Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart, was in 1879 ingewijd, maar werd in 1964 alweer afgebroken om plaats te maken voor de v&D en de HEMA. Uit bewaard gebleven filmbeelden van de sloop blijkt dat destijds weinig respectvol is omgegaan met het kerkinterieur. Zo werden de kruiswegstaties zonder pardon in puin geslagen. Met het archief van deze kerk werd blijkbaar even onzorgvuldig omgegaan. De dozen met archiefstukken, waarvan het oudste dateerde uit 1610, belandden waarschijnlijk op zolder bij een van de parochianen en uiteindelijk bij een antiquaar, die ze te koop aanbood. Het Bisdom Rotterdam maakte toen goed wat men eerder verzuimd had: de archiefstukken werden 'teruggekocht' en in bruikleen afgestaan aan het Streekarchief Midden-Holland.¹

Titelpagina van het zeldzame pamflet van de Waalse Gemeente van Gouda

1. Streekarchief Midden-Holland, Inventaris (ac code 180) Archief van de rooms-katholieke parochie O.L.V. Hemelvaart, 1610 – 1965.

Door de actie van het bisdom bleven waardevolle bronnen voor de Goudse geschiedschrijving behouden. Zo kunnen wij nu nog uitvoerig nalezen hoe de Goudse pastoor Johannes Franciscus Sem na vele verwickelingen erin slaagde om in 1817 de Gasthuiskapel toegewezen te krijgen voor zijn rooms-katholieke parochianen.

De kapel was bijna tweehonderd jaar gebruikt door de Franstalige gereformeerden in de stad, die de zogeheten Waalse Gemeente vormden. Daarmee hadden de gereformeerden in Gouda naast de Nederlandstalige ('Nederduitse') gemeente van de Sint-Jan dus nog een tweede gemeente, zij het dat deze in een afzonderlijk kerkverband onder de Waalse Synode functioneerde. De behoefte aan Franstalige kerkdiensten ontstond door de toevloed van Zuid-Nederlandse vluchtelingen in de zestiende eeuw en van hugenoten in de zeventiende eeuw. Naar verloop van tijd nam het aantal gemeenteleden echter sterk af en aan het begin van de negentiende eeuw was er nog maar een klein aantal kerkgangers, dat voornamelijk behoorde tot de gegoede kringen in de stad.²

De gasthuiskapel was voor zo'n kleine kudde een wel erg royaal onderkomen. De rooms-katholieken in de stad zagen dit met ergernis aan, want hun voormalige schuilkerkjes waren veel te klein om geestelijk onderdak te kunnen bieden aan de nog steeds groeiende geloofsgemeenschap. De katholieken waren sinds de Franse tijd formeel weliswaar volledig gelijkgesteld met de gereformeerden (inmiddels aangeduid als hervormden), maar dat gold zeker nog niet wat betreft hun voorzieningen. Uit de archiefstukken blijkt dat pastoor Sem zichzelf tot doel had gesteld een eind te maken aan deze achterstelling en kerkruimte 'terug te veroveren' op de protestanten. Aanvankelijk was hij erop uit de helft van de Sint-Jan te bemachtigen, maar zijn voorstel om de kerk via een tussenwand bij het koor te splitsen en er een zogeheten simultaankeerk van te maken, ging de overheid duidelijk te ver.³ Toen dit niet haalbaar bleek, zette pastoor Sem zijn zinnen op de Gasthuiskapel.

Het stadsbestuur, noch de Waalse gemeente wilde meewerken aan de plannen van pastoor Sem. Vandaar

dat hij koning Willem I ging bestoken met verzoekschriften. Zijn tegenstanders wisten de zaak steeds opnieuw te traineren en stookten zelfs de kleine joodse gemeenschap in Gouda op om met een bezwaarschrift voor vertraging te zorgen. De vasthoudende pastoor liet zich zelfs niet van de wijs brengen, toen hij op een avond bedreigd werd en door een vlucht ternauwernood kon voorkomen dat hij vanaf een brug in het water geduwd zou worden. Uiteindelijk besloot de Gouverneur van Zuid-Holland in naam van de koning op 27 oktober 1817 dat de Gasthuiskapel aan de katholieken zou worden toegewezen. De euforie bij Sem over dit besluit was groot. Uit zijn brieven blijkt hoezeer hij werd gedreven door de gedachte dat hij terrein moest terugwinnen dat door de zestiende-eeuwse reformatie verloren was gegaan. In een pamflet aan zijn parochianen schreef hij naar aanleiding van de toewijzing van de kapel aan de katholieken: "Wij zijn wederom in het eigendom onzer voorvaderen getreden".⁴

Het Waalse Verhaal

Dankzij de van het oud-papier geredde archiefstukken zijn wij goed op de hoogte van de rooms-katholieke reacties op de kerkwisseling. Maar hoe reageerde de kleine Waalse gemeente? Een voetnoot in de *Goudse Herrinneringen* van Huibert Griffioen, die in de vorige aflevering van

2. J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad Gouda 1700-1780* [Hollandse Historische Reeks 8], Den Haag 1985, 345-346.

3. 'Levensbericht van Huibert Griffioen van Waerder', in: *Handelingen der jaarlijksche vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, gehouden den 23sten van de zomermaand 1836, Leiden 1836, 38-41.

4. M. Evers, *De vormingsjaren van A.C.W. Staring. Brieven en documenten betreffende zijn studietijd in Harderwijk en Göttingen, 1784-1789*, Hilversum 1996, 100-101.

5. Van Wijn was, net als Griffioen, een liefhebber van de letterkunde. Hij schreef onder meer *Historische en letterkundige avondstonden*, Amsterdam 1800.

6. SAHM, boerderijen Zwammerdam en protocollen Alphen, inv.nr. 47, fol 179: 2 juni 1804.

7. SAHM, *Grafboek St.-Janskerk Gouda 1730-1832*, inv.nr. 236, fol.37r.

8. G.K. van Hogendorp, 'Iets over de stad Gouda', in: *Bijdragen tot de Huishoudkunde van Staat in het Koninkrijk der Nederlanden*, 's-Gravenhage 1820, 239-245.

Aquarel door D.J. van Vreumingen van het interieur van de Gasthuiskapel aan de Oosthaven tijdens een RK eredienst, 1845. (SAMH)

Goudana werden besproken, bracht mij op het spoor van een bijzonder pamflet dat licht werpt op deze zaak. Het pamflet draagt als titel *Verhaal van en over het toewijzen der tweede Hervormde Kerk te Gouda aan de Roomsch-Katholijken*. Het geschriftje werd in 1818 uitgegeven bij de drukker Hendrik Gartman in Amsterdam. Een exemplaar ervan berust in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.⁵

Het Verhaal betreft niet het vreugdevolle relaas van pastoor Sem, maar is de klaagzang van de predikant en de kerkenraad van de Waalse Gemeente van Gouda over het verlies van hun kerkgebouw. Zij betogen dat hun gemeente niet de enige gebruiker was van deze Gast-

huiskapel, maar dat hier alleen 's morgens in het Frans gepreekt werd en dat de hervormden van de Sint-Jan hier 's middags een dienst in het Nederlands verzorgden. Hun protesten bij de overheid hielpen echter niet. In augustus 1817 ontving de bejaarde Waalse dominee, Abraham Willet (ca.1747-1829), een brief van de Commissaris-Generaal over de Hervormde Kerkzaken, waarin deze hoogste ambtenaar in kerkzaken aan de dominee vroeg emeritaat bij hem aan te vragen en zo de weg vrij te maken voor een overdracht van de kerk aan de katholieken. Ook als hij dit niet zou doen, zou het niets uitmaken, *ni plus ou moins*. Leidenaar Willet - die al 45 jaar was verbonden aan de Waalse Gemeente in de stad en kort na zijn aantreden in 1772 gehuwd was met de Goudse Catharina van der Tuuk⁶ - weigerde een dergelijke aanvraag in te dienen omdat hij niet wenste mee te werken aan de ondergang van zijn kerk.

Daarop besloot de rijksoverheid dominee Willet dan maar ongevraagd met emeritaat te sturen. Op 2 september 1817 ontving hij een schrijven, ondertekend door de koning, waarin hem eervol ontslag werd verleend, met behoud van zijn traktement. De Waalse kerkenraad reageerde met een "zeer nederig verzoekschrift" namens de ruim zestig leden tellende gemeente, waarvan er nog veertig zouden deelnemen aan het Avondmaal, in een poging hun geliefde voorganger te behouden. Ook deze poging was tevergeefs, want een afwijzend antwoord kwam bijna per omgaande in Gouda aan. Nog één keer richtte de Waalse gemeente zich in een uitvoerig smeek-schrift tot de koning, waarin hoog werd opgegeven over de verdiensten van dominee Willet en de betekenis van de Waalse Gemeente in de stad. Op 19 augustus ontvingen de Gouwenaren daarop opnieuw een kort afwijzend antwoord namens Zijne Majesteit.

De Walen waren verbitterd, zoals blijkt uit de gekozen bewoordingen in het pamflet. "Nadat nu de herder was verhinderd geworden meer te prediken en de kudde was verstrooid", werd de Gasthuiskerk, die toch op stadskosten was gerestaureerd en door de Waalse kerkenraad met een orgel was verfraaid, op een "voor alle kerkelijke

gezindheden bedenkelijke wijze” aan de rooms-katholieken toegewezen die voorheen kerkten in de jezuïetenkerk aan de Keizerstraat. Het pamflet sluit af met een kopie van het besluit waarin Koning Willem I de Gasthuiskerk toeweest aan de rooms-katholieken, met de restrictie dat alle boeken en meubelen in bezit zouden blijven van de hervormden.

Daarmee kwam op koninklijk bevel een einde aan het bestaan van een Waalse Gemeente in Gouda, dat bijna twee eeuwen duurde. Aan haar herinneren nog twee zilveren avondmaalsbekers en twee schilderijen van haar kerkelijk zegel met een duif en een slang en het devies “Soyez prudens comme serpens et simples comme colombes” (Wees listig als slangen en zachtmoedig als duiven; Mattheus 10:16), die bewaard worden in de Sint-Jan.⁷ Zelfs navolging van dit devies had haar ondergang niet kunnen voorkomen, zoals blijkt uit het hierboven beschreven pamflet, dat beschouwd kan worden als de zwanenzang van de Waalse Gemeente in Gouda.

Waarde

Een Goudse druk hoeft niet oud te zijn om zeldzaam en waardevol te zijn. Van het pamflet met het Waalse Verhaal is mij maar één exemplaar bekend, dat zich in de Koninklijke Bibliotheek bevindt. Op veilingen heb ik het ook nooit voorbij zien komen. Er mag dus van worden uitgegaan dat het in een zeer kleine oplage is gedrukt. De prijs van een dergelijk pamflet zal, mocht er een exemplaar opduiken, navenant hoog zijn, ook al gaat het om een negentiende-eeuwse druk.

Naschrift

Naar aanleiding van de vorige aflevering van Goudana over de Goudse Herinneringen van mr. Huibert Griffioen ontving ik van de heer W.A. Knoops waardevolle aanvullende informatie over de auteur. Knoops, die hoopt volgend jaar te promoveren op een studie over de Goudse patriotten, wees mij erop dat Mr. Huibert Griffioen in de zomer 1785 lid werd van de Patriottische Sociëteit. Als zodanig wisten zijn tegenstanders hem te vinden.

De gevel van de Gasthuiskapel aan de Oosthaven (foto: C. de Keizer, Empire Imaging)

Zo kwam hij negatief in beeld in het orangistische pamflet *Iets voor de patriotten* uit 1784 of 1785 [Knuttel nr. 20918]. Vermeldenswaard is verder dat Griffioen deel heeft uitgemaakt van de Goudse vrijmetselarij.⁸

7. SAHM, *Grafboek St.-Janskerk Gouda 1730-1832*, inv.nr. 236, fol.37r.

8. G.K. van Hogendorp, 'Iets over de stad Gouda', in: *Bijdragen tot de Huishoudkunde van Staat in het Koninkrijk der Nederlanden*, 's-Gravenhage 1820, 239-245.